

LAGER
ONDERWIJS

**Viva
VELDEKE**
- REIS MET EEN DICHTER -

**HENDRIK
VAN VELDEKE**

EN DE MIDDELEEUWEN

HASSELT
HEEFT
HET.

Viva Veldeke, een boeiend literair en kunsthistorisch project rond Hendrik van Veldeke, was voor de stedelijke musea van Hasselt, de Hasseltse erfgoedcel en de lerarenopleidingen van verschillende hogescholen de aanleiding voor een intensieve samenwerking gericht op sensibilisering rond erfgoed in het onderwijs.

Hendrik van Veldeke, de 12de-eeuwse dichter die geboren werd in Spalbeek, in het graafschap Loon, staat aan de wieg van de Nederlandse literatuur. Hij is de eerste auteur van teksten in wat we vandaag de Nederlandse taal noemen. Hij schreef en werkte ook in het huidige Nederland en Duitsland. Zijn verhalen en gedichten, talenkennis en uitzonderlijke reislust maken hem een 'Europeaan avant la lettre'.

Voor kinderen en jongeren is Hendrik van Veldeke een monument, een straat- en pleinnaam. Maar hij is meer dan dat. Veldeke is een figuur die hen kan laten kennismaken met het erfgoed in de stad en met de taal die ze spreken. Heden en verleden komen zo samen.

De uitgewerkte lesbrieven zijn zowel een mogelijke begeleiding voor een bezoek aan de tentoonstellingen als een introductie in de wereld van de 12de en 13de eeuw en de invloed van van Veldeke op de taal en literatuur.

We hopen dat vele leerkrachten en hun leerlingen van het lager en het secundair onderwijs dankzij de lesbrieven de weg zullen vinden naar de wortels van hun taal en literatuur.

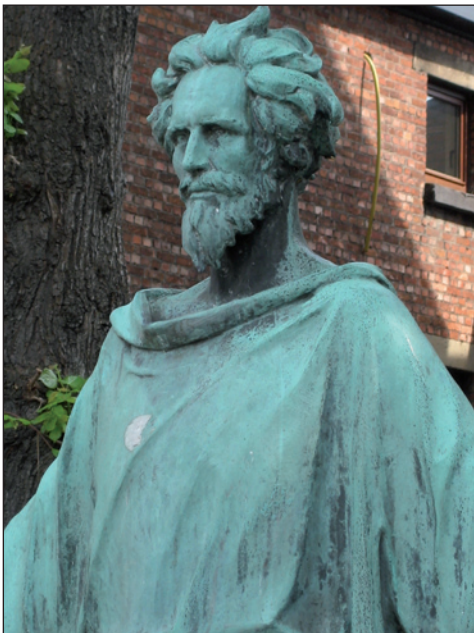
INHOUDSTAFEL

Toelichting	6
Achtergrondinformatie: Wie was Hendrik van Veldeke?	8
Hendrik van Veldeke, Limburger en wereldburger	10
Lessuggestie 1: Wie ben jij?	10
Lessuggestie 2: Wie ben jij, Hendrik van Veldeke?	13
Hendrik van Veldeke en de 12de eeuw	17
Lessuggestie 3: Het leven in standen	17
Lessuggestie 4: Het leven van elke dag	20
Hendrik van Veldeke, een beroemd Limburgs schrijver	27
Lessuggestie 5: Liefde op rijm	27
Lessuggestie 6: Verhaal in miniatuur	31
Hendrik van Veldeke, etiquette en hoffelijk gedrag	34
Lessuggestie 7: Als het u belieft	34
Literatuurlijst	41
Colofon	43

Hendrik van Veldeke

Als je doorheen een stad wandelt, heb je aandacht voor talrijke bezienswaardigheden, sta je af en toe stil bij een monument op zoek naar het verhaal achter de afbeelding.

In 2007 loodst Hasselt ons naar het monument van Hendrik van Veldeke. De stad wil voor jong en oud deze Limburgse literator centraal stellen via tentoonstellingen en gerichte activiteiten. De tentoonstelling 'Dichter tussen ridders en jonkvrouwen: Hendrik van Veldeke en zijn tijd (1130 - 1230)' in het Literair Museum in Hasselt sluit mooi aan bij deze lessenreeks. Voor meer achtergrondinformatie over Hendrik van Veldeke kan je terecht in Het Stadsmus voor de tentoonstelling *Peren op de Beuken. Hendrik van Veldeke en zijn tijd (1130 - 1230)*. Deze tentoonstellingen lopen van 6 oktober 2007 tot 6 januari 2008. Uiteraard kan deze lessenreeks ook zonder een bezoek aan de tentoonstelling gebruikt worden.

Wie ben jij?

Wie ben jij?

Wie ben je voor de kinderen van de basisschool?

Welke elementen uit je leven kunnen we op school belichten, ontdekken, onderzoeken en linken met het nu?

Voor de samenstelling van deze bundel keken we naar het leven van Hendrik van Veldeke door de ogen van een 8- tot 10-jarige. Verwondering, eigen leefomgeving, verhalen, boeken en internet zijn de uitgangspunten om kinderen verder aan te zetten uitnodigend te leren over een boeiende figuur en periode in onze geschiedenis.

Het opzet mag dan uitgaan van de tweede graad, toch kunnen alle activiteiten vanuit deze basis en via de suggesties uit het luik 'uitbreiding' afgestemd worden op de eerste en derde graad.

In september 2007 verscheen er een kinderboek (10+) over Hendrik van Veldeke, geschreven door Ludo Jongen en uitgegeven bij Clavis. *Het raadsel van Veldeke* is een boeiend informatief kinderboek over de tijd van Hendrik van Veldeke. Het bevat een meeslepend verhaal en boeiende weetjes over het leven en de gebruiken in de middeleeuwen.

Wie ben jij, Hendrik van Veldeke?

ACHTERGRONDINFORMATIE: WIE WAS HENDRIK VAN VELDEKE?

Hendrik van Veldeke wordt gezien als de eerste dichter die literatuur bedreef in een taal die als Nederlands beschouwd kan worden. Hij heeft met zijn gedichten zelfs bijgedragen tot de vorming van het Nederlands, nl. het Westnederfrankisch of kortweg het Limburgs; maar dan gezuiverd van dialectische eigenaardigheden. Veldeke zou hiervan de schriftvormen en zelfs de grammatica bepaald hebben. Een Duitse tijdgenoot, Gottfried von Strassburg, dichtte over hem:

*er impete daz êrste ris
in tuitescher zungen
dâ von sit erste ersprungen
van den die bluomen kâmen.*

(hij entte de eerste loot op de Dietse tongval, waaruit takken ontsprongen die bloemen voortbrachten)

Nochtans behoort het oudst gevonden Nederlands versje (2e helft 11e eeuw) niet aan hem toe:

Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu uuat unbidan uue nu
(alle vogels zijn aan nesten begonnen, behalve ik en jij, wat wachten wij nu)

De schrijver van dit versje (een monnik) is echter onbekend. Het duidt echter wel op volgende veronderstelling: er werden al liederen in onze taal geschreven of in ieder geval gezongen vóór Veldeke. Hier is echter geen spoor van terug te vinden. Intussen blijft Veldeke wel de eerste bij naam bekende schrijver uit de Nederlandse letterkunde. Hij was een ‘Europeaan avant la lettre’ omwille van zijn talenkennis, uitzonderlijke reislust en vroege interculturele vaardigheden. Hij was de eerste Dietse dichter met Europese allures.

□ Veldekermolen in Spalbeek, Hasselt

□ Gedenkplaat aan de Veldekermolen

Veel weten we niet over hem, en wat we weten berust vooral op veronderstellingen.

Zo is zijn precieze geboortedatum onbekend, maar we weten wel dat hij geboren is in “Veldeken” – zoals uit zijn naam af te leiden is – , een heerlijkheid gelegen tussen Spalbeek en Kermt, bij Hasselt. Vandaag blijft de plaatsnaam enkel nog over als naam van een watermolen aan de Demer, de *Veldekermolen*. Over plaats of datum van zijn dood bestaat geen zekerheid. Veldeke was vermoedelijk een jongere zoon van een geslacht van lage dienstad (ministeriales). Dat had als gevolg dat hij niet voor een militaire carrière werd opgeleid, maar als clericus een geleerde scholing ontving. Uit zijn werk blijkt een hoge graad van ontwikkeling, zoals slechts bij een edelman of priester kon worden verondersteld. Hij kende niet alleen zijn eigen moedertaal – het Limburgs – maar daarbuiten beheerste hij ook het Frans, Duits en Latijn. En hij kende zijn Latijnse klassiekers; zoals blijkt uit de vele verwijzingen in zijn werken: Vergilius, Ovidius, Statius, ...

Toch zijn er ook enkele feiten over hem bekend. Vooreerst zijn verblijf aan het hof van de graaf van Loon, onder de hoede van gravin Agnes. Waarschijnlijk heeft Veldeke aan dit hof ook zijn leerschool in de ridderlijkheid doorgemaakt.

Hendrik van Veldeke schreef tussen 1165 en 1190. Zijn (vermoedelijk) eerste werk - bewaard in het Middelnederlands - schreef Veldeke omstreeks 1170 in opdracht van gravin Agnes van Loon: *de Servaaslegende*.

Gedurende de 12de eeuw streefden de graven van Loon ernaar hun gebied te vergroten. Een van de gebieden waar de Loonse graven hun oog op hadden laten vallen, was het Maastrichtse rijkskapittel van Sint-Servatius. Dat deel van Maastricht was echter 'eigendom' van de Duitse keizers. Om dit gebied in handen te kunnen krijgen, moesten ze dus op een goed blaadje bij de keizer komen te staan. Een volkstalige heiligenlegende, waarin dan bovendien de Duitse keizers doorlopend voor hun Servaasdevotie werden geprezen, kon daarbij alleen maar helpen.

Vervolgens verliet Hendrik het hof van Loon en trok naar het hof van Kleef, waar hij - geïnspireerd door Vergilius en Ovidius - aan zijn *Eneas* begon. Bijna de helft van de tekst in deze roman wordt ingenomen door liefdesscènes; bij Veldeke heeft de liefde nog aan belang gewonnen. Vooral met de onrust en ongemakken van de ontluikende liefde, de zogenaamde Ovidiaanse liefdespathologie (de liefde als een ziekte: niet kunnen eten of slapen, zweten, koortsgevoelens, ...), heeft Veldeke een nieuw register in de Duitse letterkunde geopend. In 1175 werd het werk, op de bruiloft van gravin Margareta, gestolen. Blijkbaar was het werk bedoeld voor landgraaf Lodewijk III van Thüringen, maar het werd de dichter ontstolen door een aartsvijand van de landgraaf, een zekere Hendrik I van Schwarzburg. Het was pas na de dood van Lodewijk III dat het werk weer boven water kwam en Veldeke negen jaar later naar Thüringen werd geroepen om zijn roman te voltooien. Ook hier was zijn betrokkenheid bij het keizerlijk milieu groot.

Veldeke was geen doorsnee zanger, die met zijn liederen iedereen wilde bereiken. Zijn teksten veronderstellen heel wat voorkennis en zijn vaak zó subtiel, dat ze wel bestemd moesten zijn voor een aristocratisch publiek van kenners. Dat staat in schril contrast met het beeld dat wij vaak hebben van middeleeuwse liederendichters: zwervende zangers, troubadours die met staf en een tas vol boekenrollen hun kunst bij het gewone volk aan de man brachten. Armoedig, maar vrij.

LESSUGGESTIE I: WIE BEN JIJ?

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Het Belang van Limburg gebruikt al jaren de slogan 'Limburger én wereldburger'. Vanuit je eigen context als Limburger kijk je als het ware naar je omgeving, verleg je grenzen, ontdek je nieuwe horizons, neem je deel aan het actuele leven.

Als je iemand ontmoet dan ben je nieuwsgierig en borrelen er tal van vragen in je op:

- Wie ben je?
- Waar woon je?
- Wat doe je?
- Wat kun je bijzonder goed?
- ...

Ieder van ons is uniek, heeft talenten en gaat daar op een eigen manier mee om. Sommigen weten dat talent zo uit te bouwen dat ze er binnen en buiten de landsgrenzen beroemd mee worden.

Als we nagaan wie nu beroemd is, dan denken we aan Limburgers zoals Kim Clijsters, Stefan Everts, Axelle Red, Frank De Winne, Robert Caillau, ...

Maar vroeger waren er ook Ambiorix, De Gerlache, Heilig Paterke, ... en ja, Hendrik van Veldeke.

Vanuit de vraag "Wie ben jij? Wat maakt je beroemd?" bereiden we de ontmoeting met Veldeke voor.

Eindtermen

W.O.

5.5, 5.7, 5.8, 5.9, 6.6, 6.3bis, 6.4, 6.7, 6.8, 7

Nederlands

1.9, 2.1, 2.2, 3.3, 3.5, 4.6, 4.7, 4.8, 6.2

Doelen

De leerlingen kunnen

- aan de hand van gerichte vragen een 'beeldidentiteit' opstellen.
- hun woonplaats situeren binnen hun gemeente, binnen de eigen provincie en binnen België.
- informatie verzamelen over een beroemde Limburger en deze volgens een vooropgesteld stramien presenteren.
- het begrip 'beroemd' met voorbeelden uit heden en verleden invullen en creatief uitwerken.

Verloop

Inleiding

De leerkracht stapt op een leerling toe en speelt de rol van een journalist (microfoon in de hand ...):

Goeiedag, mag ik even storen ... Ik doe een onderzoek en wil wat meer weten over het leven van mensen uit de streek.

Wie ben jij?
 Wanneer ben je geboren, in welk jaar?
 Waar woon je?
 Wat doe je graag?
 Wat doe je echt goed?

...

Bedankt, door die vragen ben ik heel wat over jou en je leven te weten gekomen.

De leerkracht laat de kinderen per twee elkaar interviewen. De antwoorden komen op een voorgedrukt blad met vragen en de foto van het kind erop.

Je kan deze 'beeldidentiteiten' bundelen als een boek van beroemde, getalenteerde klasgenoten.

Uitwerking

De leerkracht ontrolt een stratenplan van de gemeente. De kinderen mogen een vlaggetje met hun naam plaatsen op de straat waarin ze wonen.

- Bv. We wonen allemaal in Hasselt en/of de omliggende gemeenten, ik woon in destraat.

Leerkracht:

Wij wonen niet alleen in Hasselt maar ook in Limburg. Limburg is één van de 10 provincies. De mensen die er wonen, noemt men Limburgers.

Jan, Kathleen, Rik en ik ... wij wonen allemaal in Limburg en zijn dus Limburgers.

De leerkracht toont een kaart van België met de 10 provincies. Alleen Limburg heeft een kleur, met een stip voor de gemeente waarin de school zich bevindt.

Leerkracht:

Wij zijn met vele Limburgers, bekende en onbekende. Men zegt ook wel eens dat iemand beroemd is tot ver buiten de provincie en zelfs tot over de landsgrenzen heen.

Wanneer zeg je dat iemand beroemd is? Waaraan merk je dat?

De leerkracht kan ondersteunend een tekstfragment voorlezen.

Gijs en Lise weten niet meer waar hun hoofd staat. Hun foto's prijken in alle kranten en tijdschriften. Gelukkig zijn ze met twee om de vragen van de journalisten te beantwoorden. Straks moeten ze weer eens over hun filmervaringen vertellen in een veelbekeken tv-programma. Daarna zijn drie journalisten van de radio aan de beurt. Overal komen Gijs en Lise zichzelf tegen: de hoofden van filmhelden Marthe, Jonathan en Omar prijken op alle bussen, op affiches en op grote reclamepanelen langs de drukste wegen. Uit: De Myttenaere, B. & Kersbergen, W., Gijs en Lise beroemd. Standaard Uitgeverij, 2003, p. 70

Samen op zoek naar ...

De leerkracht verdeelt de klas in groepjes van vier en plaatst op de tafel voorwerpen die corresponderen met een bekende Limburger van vroeger of nu. Elk groepje mag uit deze twee reeksen een voorwerp kiezen. Bv. tennisracket (Kim Clijsters), reiskaart (De Gerlache), strijdbijl (Ambiorix), raket (Frank De Winne), geluidsfragment (Axelle Red), ...

De leerkracht geeft de naam of de foto van de corresponderende beroemdheid.

Als je beroemd bent, maakt men affiches van en over je, neemt men interviews van je af, schrijft men artikels over je, ...

Opdracht:

Elke groep heeft twee grote vellen papier. Ze krijgen de opdracht om een collage te maken van een beroemde Limburger van vroeger en één van nu. Één vereiste: de collage moet een 'beeld-identiteit' bevatten van hun beroemde Limburger naast de beelden en tekeningen die hem/haar kenmerken.

Wie ben jij?

Wanneer ben je geboren, in welk jaar?

Waar woon je?

Wat doe je graag?

Waardoor ben je beroemd?

De leerkracht voorziet extra boeken/tijdschriften en de kinderen mogen ook op internet opzoeken. Nadien presenteren ze hun beroemdheid aan de anderen.

De leerkracht toont een gelijkaardig maar nog blanco vragenblad (met dezelfde vragen) van een Limburgse beroemdheid waar ze in de volgende activiteit verder naar op zoek gaan. Dit alles om de kinderen te prikkelen voor het bezoek aan het monument / aan de tentoonstelling.

Slot

De leerkracht laat de leerlingen een passend monument voor hun Limburgse beroemdheid ontwerpen uit materiaal naar keuze. De kinderen bedenken een leuk onderschrift bij hun monument.

Uitbreiding

- Ontmoetingsspel aan de hand van vragen: Wie ben jij? Wat kan je goed? ... Kinderen laten uitbeelden wat ze goed kunnen. (graad 1)
- De kinderen zoeken de puzzelstukken van foto's van bekende Limburgers bij elkaar. Bv. Ambiorix, Kim Clijsters, Ambiorix, ... (graad 1, 2 en 3)
- Eens een verzamellijst van beroemde Limburgers opgemaakt, situeren de kinderen ze op de tijdband. (graad 3)
- Je kan je ook afvragen: waarvoor en door wie is Limburg in het buitenland bekend?
- Kinderen ondernemen een zoektocht in toeristische brochures. (graad 3)
- Clavis is een bekende uitgever van kinderboeken en gevestigd in Hasselt. Een bezoek aan boekhandel en uitgeverij werpt een beeld op de werking.
Ga na welke Limburgse schrijvers/illustratoren bekend zijn. Clavis kan jullie zeker op weg helpen bv. met Kaat Vrancken, Betty Elias, Ed Franck, Leo Timmers ... Kinderen zoeken boeken van hen op en lezen een fragment voor. (graad 3)
- Het thema 'beroemd zijn' vind je in de kinderliteratuur onder andere ook in *Slopie* van Joke van Leeuwen en in *Kaatje Pech* van Brigitte Minne. Kinderen vertellen wat dit 'beroemd zijn' inhoudt.
- Limburg telt vele monumenten van Limburgse beroemdheden. Welke kregen waar een monument? Hoe ziet dat eruit? Vergelijk met je eigen ontwerp. (zie afronding lesbrieven 1 - graad 3)
- Kinderen zoeken in diverse kranten nieuws over hun provincie en over berichtgeving van leeftijdsgenoten. (graad 2 en 3)

LESSUGGESTIE 2: WIE BEN JIJ, HENDRIK VAN VELDEKE?

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Net zoals bij een ontmoeting (zie lesbrief 1) roept een monument de vraag op “Wie ben jij?” of meer nog “Wie was jij, dat je hier een monument verdiende?”. Ook kinderen zijn nieuwsgierig naar het verhaal achter die figuur.

Het leven van Hendrik van Veldeke bevat vele ingrediënten die de kinderen kunnen interesseren: de tijd waarin hij leefde (12de eeuw), de plaats waar hij verbleef (onder andere Limburg), wie hij was (clericus en van lage adel) en wat hij deed (schrijver).

Het spreekt natuurlijk meer tot de verbeelding als je ook ter plekke aan de voet van het monument zijn leven kan vertellen. Je kan daarom met de kinderen een bezoek brengen aan het standbeeld van Veldeke in Hasselt. Maar dat is niet noodzakelijk.

De nadruk ligt in deze activiteit op situering in tijd en ruimte.

Eindtermen

W.O.

4.7, 5.5, 5.7, 5.8, 5.9, 6.1, 6.3 bis, 6.4, 7

Nederlands

1.9, 2.1, 2.3, 2.5, 2.6, 4.4, 4.5, 4.7, 6.5

Doelen

De leerlingen

- kunnen uit het beluisterde verhaal de levensloop van Veldeke afleiden.
- kunnen de 12de eeuw op de tijdband situeren.
- krijgen via verhalen en prenten een beeld van het leven in de 12de eeuw.
- kunnen aan de hand van foto's en met talige ondersteuning hun eigen levenslijn mondeling en schriftelijk verwoorden.

Verloop

Inleiding

De leerkracht toont een band met een paar foto's van monumenten uit Hasselt waaronder Veldeke. In een omslag heeft de leerkracht een beschrijving van het monument en een wegbeschrijving om er te geraken.

Aan het bord zie je een aantal monumenten uit Hasselt. Welke herken je? (Kinderen herkennen bv. Boerenkrijg, Suske en Wiske, Borrelmannetje, Speculaasmanetje, Demermannetje, Hendrik en Katrien...)

Zo'n monument krijg je pas als je heel bijzonder bent geweest voor het land, de stad of de provincie. Vorig jaar kreeg Kim Clijsters er één in haar stad Bree. Waarom? Hoe denk je dat het eruit ziet? (nadien toont de leerkracht een foto van het monument)

Vandaag leren wij iemand uit de geschiedenis van Limburg kennen, iemand die bijzonder voor ons was.

De leerkracht opent de envelop en leest de beschrijving van het monument voor. De kinderen zoeken uit de reeks het corresponderende beeld.

- Het is een man met een baard en wat langer haar.
- Hij zit op een steen en draagt een breed, eenvoudig kledingstuk.
- Aan zijn rechterzijde ligt een reistas en een wandelstok, aan zijn linkerzijde liggen perkamentrollen waarop titels van gedichten en verhalen te lezen zijn.

De kinderen duiden het monument aan. De leerkracht vertelt dat hij Hendrik van Veldeke heet.

Wat denk je dat hij voor bijzonders deed? (cfr. reistas, perkamentrollen...)

De leerkracht geeft aan dat aan de voet van het monument zijn leven zal worden onthuld.

Uitwerking

Aan het monument van Hendrik van Veldeke in Hasselt*

De leerkracht en de kinderen volgen het routeplan. Bij het monument mogen de kinderen eerst beschrijven wat ze zien en proberen het onderschrift te lezen: 'Vader der Dietsche dichters algader XIIe eeuw - 30 september 1928'.

De leerkracht opent een tweede envelop met als titel "Wie ben jij?"

Ik ben Hendrik van Veldeke en werd geboren in de 12de eeuw (1140) op de grens van Spalbeek en Kermt, hier niet zo ver vandaan. Dit is heel lang geleden, als je weet dat jullie in de 21ste eeuw leven en dat elke eeuw 100 jaren telt. Moet je strakjes maar even tellen... Mijn geboorteplaats vind je hier niet ver vandaan, in de buurt waar nu nog de 'Veldekermolen' staat.

Mijn ouders waren van lage adel, van een ridderlijke familie. Ik had één oudere broer, Robrecht, en een jongere zus, Isolde. Als oudste moest mijn broer leren vechten om onze landerijen en goederen te verdedigen. Hij was de ridder.

Ik mocht bij de monniken leren schrijven en lezen in het Latijn, de taal van de kerk, en in de taal van de streek, het Diets of zeg maar het Limburgs. Verder leerde ik ook nog Frans en Duits. Dit vond ik reuze en wat ik vooral heel goed kon, was het schrijven van minnepoëzie; je kan de gedichten vergelijken met liefdesgedichten op rijm. Ook heb ik verhalen over heiligen geschreven. Ik werd door mijn teksten heel beroemd en mocht die overal gaan voorlezen, ook aan de koningen, zelfs aan de Duitse keizer. Ik was een beetje een rondtrekkende dichter en zag zo veel van de wereld en de wereld zag veel van mij.

Mijn teksten stonden soms op mooie perkamentrollen en iedere eerste letter was prachtig versierd. Deze letters kregen de naam miniaturen. De afbeelding vormde vaak een verhaaltje op zich. Iedereen stond in bewondering voor mijn kunsten. Mijn zus zag hoe leuk ik dat vond en heeft ook leren lezen en schrijven maar dan wel bij de nonnen in het klooster van Munsterbilzen. En jawel, ook mijn broer leerde lezen en schrijven, maar die bleef toch vooral ridder.

Nu zegt men dat ik de eerste schrijver ben van wie ze hier teksten in het Diets hebben gevonden. En ... je zal merken dat ik hier op de juiste plek zit en dat ik dat monument toch ook wel een beetje verdien.

Als ze je nu vragen: "Wie was Hendrik van Veldeke?", dan kan je toch al wat vertellen!

De leerkracht vraagt:

Als ze je nu vragen “Wie was Veldeke?”, wat kan je dan al vertellen?

- Wie ben je?
- In welk jaar ben je geboren?
- Waar woon je?
- Wat doe je graag?
- Wat kan je echt goed?
- ...

Wat herken je van het verhaal in het monument? (cf. reistas / perkamentrollen)

De leerkracht geeft aan dat ze in de klas eerst meer zullen vertellen over de 12de eeuw en waar Veldeke woonde en verbleef.

□ Veldekermolen in Spalbeek, Hasselt

□ Gedenkplaat aan de Veldekermolen

In de klas

De leerkracht situeert samen met de kinderen de 12de eeuw op de tijdband (begin/einde) en Hasselt op de middeleeuwse kaart.

Wat ik zou willen hebben, is een verrekijker in de tijd. Een apparaat waarmee je vroege tijden dichterbij kan halen zodat je kan zien wat er gebeurde een jaar of jaren of eeuwen geleden. Precies op de plek waarop ik mijn kijker gericht heb. Dat zou mooi zijn. Maar die verrekijker bestaat niet. Hoewel ...”

Uit: Maartense, K., *Het dagelijks leven bij ons in de twaalfde eeuw, over ridders en zo*. Hasselt: Clavis, 2005

De leerkracht stelt voor om samen een kijkje in het verleden te nemen en laat een paar kinderen door een verrekijker kijken naar een beeldband met bv. burcht, monnik, ridders, ... (cfr. tijdband uitgeverij Averbode). De leerkracht laat kinderen verwoorden hoe ze denken dat het leven van deze mensen eruit zag.

Slot

Nu de leerlingen het leven van Hendrik van Veldeke in grote lijnen kennen, is het boeiend om hun eigen leven aan de hand van enkele foto's uit hun fotoalbum te vertellen. De leerkracht kan eventueel beginzin aangeven: Ik ben geboren op ... Mijn ouders zijn ... Wij wonen ... Deze foto toont hoe ... Als hobby ... Zoals je ziet ... Ik zou héél graag ... worden.

De kinderen presenteren de verhalen en kunnen elkaar nog verder interviewen over hun leven of hun talenten.

Uitbreiding

- Een wandeling naar het monument van Hendrik van Veldeke. Ter plaatse wordt het verhaal over het leven van Hendrik van Veldeke verteld (graad 1, 2) of de tekst op p. 41 uit het boek *Het dagelijks leven bij ons in de twaalfde eeuw: over ridders en zo* van Karel Maartense, uitgegeven bij Clavis. (graad 3)

- De kinderen kunnen een element boetseren uit het leven van Veldeke of uit hun eigen leven. (graad 1, 2 en 3)
- De kinderen kiezen een monument van de beeldband uit en gaan in dezelfde houding staan. Ze laten zich door een andere leerling weer tot leven brengen. De kinderen spelen een situatie die hoort bij hun personage. (graad 1, 2 en 3)
- De kinderen geven een speech als burgemeester bij de inhuldiging van een monument. (graad 3)
- De kaart van Limburg vergelijken met een kaart van Limburg in de 12de eeuw. De kinderen kunnen hierbij ook de verplaatsingen van de schrijver uitzetten om zich zo een beeld te vormen van zijn 'reizen' in de 12de eeuw. (graad 3)
- Veldeke sprak wellicht meerdere talen net zoals prinses Kakelien van Java in het boek *Het grote boek van vergeten prinsessen* van Philippe Lechermeier, p. 42. Ze sprak meerdere talen: *haar moedertaal, vreemde talen, levende talen en dode talen en zelfs gebarentaal*. (graad 3- zie ook lesbrief 6) Welke talen spreek jij? Welke andere talen ken jij?
- Veldeke had een reistas mee. Wat kon daar destijds in zitten? Hoe reisde hij? (graad 3)
- Veldeke schreef legendes. De kinderen lezen een stukje van de (Servaas)legende. Ze zoeken zelf een heiligenleven en vertellen het aan elkaar. (graad 3)
- De kinderen vergelijken de monumenten van Veldeke in Hasselt en Maastricht. Ze geven de betekenis van beide monumenten en zoeken de gegevens van de beelden op. (graad 3)
- Drukkerij Leën schonk in 1928 het beeld in Hasselt. Bestaat die drukkerij nu nog en hoe werkt die? (graad 3)
- De kinderen gaan op zoek naar verwijzingen van Veldeke in de stad Hasselt en elders. Bv. Veldekeplein, Veldekermolen ... (graad 2 en 3)

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Vanuit het nu kijken en je blik richten op het verleden levert boeiende verhalen op, zeker als het gaat om een periode zoals de middeleeuwen. Hoe leven we nu en hoe was dat toen? We kijken eerst naar de samenstelling van de maatschappij. Huldigen we vandaag het principe van gelijkheid in onze maatschappij, in de middeleeuwen ging het eerder om het onderscheid tussen standen, elk met hun eigen rechten en plichten. We zoomen in op de drie standen en kijken naar de taak die elkeen vervulde.

Eindtermen

W.O.

5.8, 5.9, 7

Nederlands

1.5, 1.9, 2.3, 2.5, 2.6, 3.3, 6.3, 6.5

Muzische vorming

1.3, 1.4, 1.6, 3.5, 6.2, 6.3, 6.4

Doelen

De leerlingen

- krijgen via verschillende infobronnen een beeld van wat 'van adel zijn' vroeger en nu betekent.
- kunnen vanuit beeldmateriaal de drie standen in de middeleeuwen afleiden.
- kunnen vanuit het schema de relatie tussen de standen verwoorden.
- kunnen corresponderende voorwerpen en woonsten per stand plaatsen.
- zien in dat het soort leven, het soort arbeid de woning gaat bepalen.
- kunnen vanuit hun expressie een burcht, abdij of hoeve tekenen, bouwen, knutselen...
- kunnen vanuit tekstfragmenten situaties per stand uitbeelden/dramatiseren.

Verloop

Inleiding

Leerkracht:

Uit het leven van Hendrik van Veldeke weten we dat hij van lage adel was, maar geen ridder. Zijn broer Robrecht was dit wel; hij moest dan ook het landgoed verdedigen.

'Van adel zijn?' Het is een uitdrukking die we vandaag nog horen. Onze koninklijke familie is bv. van adel. Of graaf d'Udekem d'Acoz ... of burggraaf Frank De Winne. Misschien ken jij nog mensen van adel? Als je van adel bent, wat kan of mag je dan meer, denk je?

De kinderen kunnen zoeken op www.wikipedia.be en treffen daar een hele lijst aan, ook namen van verworven adellijke titels, waaronder sportlui bv. Jean-Marie Pfaff.

Uitwerking

Leerkracht:

Als je nu van adel bent, dan heb je wel die titel maar voor het overige heb je als burger dezelfde rechten en plichten. In de middeleeuwen was dit wel anders.

Kijk eens naar deze drie beelden? Wat zie je? Wat doen de mensen? Over welke drie groepen gaat het denk je?

Afbeelding monnik: Uit: Coppin, B., *Arno in de ridderburcht*. Hasselt – Amsterdam: Clavis/Biblion, 2005

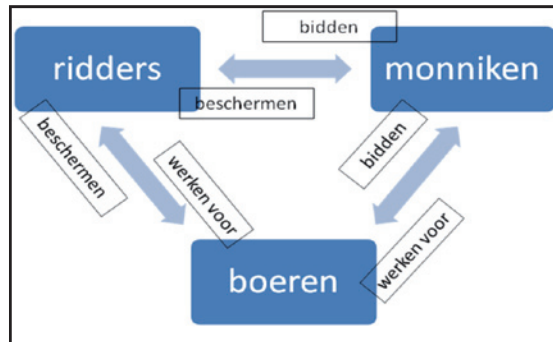
Afbeelding ridder: Universitätsbibliothek Heidelberg

Afbeelding boer: Uit: Coppin, B., *Arno in de ridderburcht*. Hasselt – Amsterdam: Clavis/Biblion, 2005

We komen tot de drie groepen:

1. de monniken / de geestelijkheid of 'zij die bidden'
2. de ridders / de adel of 'zij die strijden'
3. de boeren / de werkende klasse of 'zij die werken'

Als leerkracht kan je samen met de kinderen het volgende schema opbouwen en de onderlinge relatie laten verwoorden.

Leerkracht:

Bij welke groep, tot welke stand behoort Hendrik van Veldeke? En zijn broer?

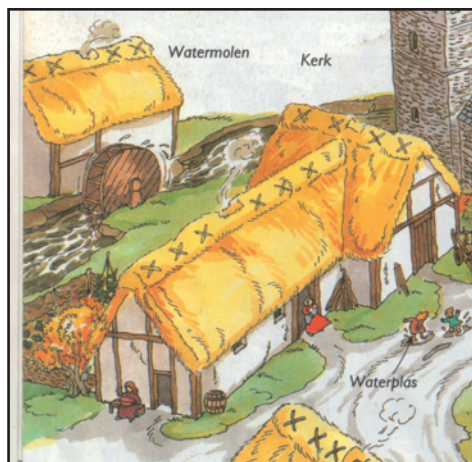
De familie had drie dienaars. Plaats die even bij de juiste groep.

Nu je de drie standen kent, is het waarschijnlijk ook gemakkelijk om de volgende puzzel op te lossen.

De leerkracht biedt de kinderen foto's aan van een zwaard, een schop en een kromstaf. De kinderen plaatsen de voorwerpen bij de juiste groep.

Leerkracht:

Een ridder, monnik of boer... Ze leven anders, doen niet hetzelfde werk en hebben dan ook een andere woning. Wie woont waar?

Afbeelding burcht - Bronvermelding: Uit: Roxbee Cox, P., *Het leven van toen - Waar dienden kastelen voor?* Londen: Usborne Publishing, 1998

Afbeelding boerderij - Bronvermelding: Uit: Roxbee Cox, P., *Het leven van toen - Waar dienden kastelen voor?* Londen: Usborne Publishing, 1998

Afbeelding abdij_Herkenrode + abdij_Herkenrode2: copyright: Annemie America, stad Hasselt

De leerkracht toont een foto van een burcht, abdij en hoeve. Het materiaal geeft de kans om de leerlingen het belang van ons onroerend erfgoed even aan te stippen.

De kinderen plaatsen deze woningen aanvullend bij het schema.

Uitnodigend is om vanuit speelgoed (bv. een blokkendoos) deze woningen te bouwen. Ook kunnen kinderen hun eigen kasteel, abdij of hoeve tekenen aan de hand van beschrijvingen en functie.

De leerkracht laat nog andere werkwoorden zoeken die passen bij elke stand: bv. vechten, jagen, onderwijzen, ploegen, ...

Slot

Leerkracht lokt het leven in die woningen uit aan de hand van verhalende of informatieve tekstfragmenten (zie literatuurlijst). Als je de klas in groepen verdeelt, kan je iedere groep een verhaal geven over een andere stand. Tijdens de dramasles mogen ze dit gegeven naar voren brengen en aan de medeleerlingen het typische van iedere stand verduidelijken.

Uitbreiding

- Je kan een bezoek brengen aan een abdij in de buurt, zoals bijvoorbeeld de abdij van Herkenrode. Deze abdij wordt momenteel volledig gerestaureerd. Ook de bijhorende kruidentuin is interessant. Er zijn educatieve pakketten voor de lagere school. Ook een bezoek aan de archeologische site van Ename (www.ename974.org), waar de middeleeuwen tot je spreken, is de moeite waard (graad 3). Het boek *Feest in de abdij* van Marc de Bel sluit hierbij aan.
- Burchten en kastelen spreken alle kinderen aan en kan je ze op verschillende niveaus bezoeken, bijvoorbeeld het kasteel van Horst, het Gravensteen in Gent, de Burcht van Bouillon, het kasteel van La Roche-en-Ardenne, het kasteel van Gaasbeek, enz. Veel van deze burchten en kastelen hebben een educatief pakket.
- Plattegrond van een abdij bekijken en de functie van de drie zones afleiden: kloosterzone, landbouw- en/of nijverheidszone, de invloedzone. De kinderen kunnen ook zoeken naar overblijvende abdijen in ons land. (graad 3)
- De kinderen kunnen plattegronden van een burcht, abdij en hoeve vergelijken en zo het leven aldaar afleiden. (graad 3)
- Vanuit een doorsnede van een burcht, abdij of hoeve kunnen kinderen het interieur invullen. Eén groep werkt met prentmateriaal van vroeger, een andere groep met prenten uit tijdschriften van nu en een groep met eigen ontwerpen. (graad 1, 2 en 3)
- Leerlingen zoeken de betekenis van uitdrukkingen bij elke stand zoals 'blauw bloed hebben', 'monnikenwerk' ... (graad 3)

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Wat je dagelijks doet, zegt veel over de groep waartoe je behoort. Ben je een kind, een bakker, een leraar, een koning, ... We kunnen ons voorstellen dat dit heel verschillend kan zijn. Het dagelijks leven van vandaag verschilt op vele vlakken van dat in de middeleeuwen. Zo kenden we heel wat evoluties. Niet alleen in het gewone doen en laten, maar ook maatschappelijk. Denk maar aan de ontwikkeling van de standenmaatschappij tot de huidige maatschappij, waar gelijkheid als principe geldt. Als we met de verrekijker opnieuw inzoomen op het leven van een ridder, een monnik, een boer of een kind, dan verschijnt daar een wereld van verschil. De stand waartoe je behoorde was betekenisvol voor de wijze waarop je leefde, wat je kon en mocht. Hoe werd je ridder? Wat deed een monnik? Hoe overleefde een boer? Waarmee speelde een kind?

Eindtermen

W.O.

2.4, 2.9, 5.2, 5.5, 5.8, 5.9, 7

Nederlands

2.3, 2.5, 2.6, 3.3, 3.4, 3.5, 4.4, 6.3, 6.5

Muzische vorming

1.4, 1.5, 2.1, 2.3

Wiskunde

4.3, 5.1, 5.2

Doelen

De leerlingen

- kunnen vanuit een tekst de fasen om ridder te worden, afleiden.
- kunnen aan de hand van de prenten de verschillende fasen om ridder te worden reconstrueren en verhalend verwoorden.
- kunnen van een ridder, een monnik, een boer de levenswijze en kledij verwoorden en vergelijken.
- Kunnen, uitgaande van een prent, een verhaal bedenken dat past in het tijdsgegeven.
- ervaren via spel/ drama hoe een toernooi verloopt.
- geven creatief vorm aan hun eigen wapenschild, in symbolen en spreuk.
- beleven de sfeer van de tijd aan de hand van tekstfragmenten uit verhalende boeken.
- krijgen een beeld van het dagelijks leven en het spelen van een kind in de middeleeuwen.
- leren een spel/ een sport uitleggen.
- kunnen gericht info opzoeken in voor de doelgroep bestemde infoboeken en op internet.
- kunnen vanuit een probleemstelling de prijs van een voorwerp uit het verleden omzetten in euro's.

Verloop

Inleiding ridder

De leerkracht maakt een strook met daarop een ridder, een monnik, een boer. Een leerling mag het kijkvenster schuiven, als eerste zie je een **ridder**.

Leerkracht:

Soms vragen ze je wel eens: wat wil je later worden? Waar droom je dan van?

Maar hoe werd je vroeger ridder? Ridder Robrecht vertelt het ons in een brief.

Hallo, ik ben ridder Robrecht.

'Ridder?', zullen jullie denken. Wel, ik zal jullie vertellen hoe iemand ridder kan worden.

Ridder worden is niet gemakkelijk. Alleen als je van adel bent, kan je ridder worden.

Je moet een opleiding volgen die soms wel meer dan tien jaar duurt. Deze opleiding volg je in een kasteel, samen met andere jongens.

Als je zeven jaar bent, ga je als zoon van een heer in dienst bij een bevriende edelman. Je treedt daar als page, een soort dienaar, in dienst van de kasteelheer. Bij de kasteelheer leer je vooral paardrijden en vechten met het zwaard. Je helpt de heer ook bij het aantrekken van zijn wapenrusting. Verder moet je andere klusjes doen, zoals de kok helpen met de boodschappen en het rondbrengen van het eten. Maar er is meer: je moet leren lezen, schrijven, zingen, schaken en je moet je vooral zeer beschaafd gedragen, zeker in het gezelschap van dames. Hoffelijkheid, de hoofse manieren, leer je meestal van de jonkvrouw, de vrouw van de ridder.

Op je veertiende word je schildknaap van een ridder. Een schildknaap dient een ridder en vergezelt hem altijd, ook tijdens veldslagen. Hij is verantwoordelijk voor de wapenrusting van de heer en hij moet zijn paard verzorgen.

Als een schildknaap volwassen wordt, krijgt hij de ridderslag. Dat is een soort diploma. Als page en schildknaap heb je dan bewezen dat je sterk, moedig, betrouwbaar en goedgemanierd bent. De ridderslag krijg je pas na een militaire en kerkelijke plechtigheid.

Net zoals alle andere ridders, heb ik zelf al deze stappen doorlopen. Toen ik zeven jaar was, ging ik als page in dienst bij mijn oom. Vervolgens werd ik schildknaap. Ik ben dan ook fier dat ik nu, na vele jaren, ridder Robrecht ben!

De leerkracht bespreekt met de leerlingen de regels die een goede ridder moet naleven.

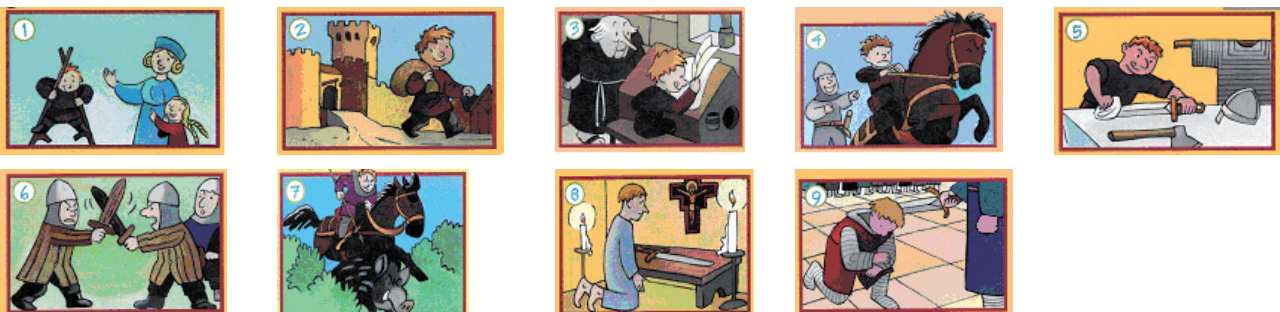
Dit klinkt heel plechtig? Waarom zegt men u? Wie spreek je nu nog aan met u? Kies een regel en geef een voorbeeld van wanneer/ hoe je deze kan toepassen.

De leerkracht kan daarna de ridderopleiding vertellen aan de hand van een verhaal uit:

Deary, T., *Waanzinnig om te weten: Ruige ridders en kille kastelen*, Alkmaar: Uitgeverij Kluitmans, 1997, pagina 29 - 33.

De leerkracht bespreekt ook het van huis weg zijn op de leeftijd van zeven en wat die jonge knapen allemaal moesten doen om toch maar ridder te kunnen worden. Hier kan men eventueel inpikken op kinderen die op internaat zijn of tijdens de vakantie lange tijd in een jeugdkamp verblijven.

De leerlingen reconstrueren de opleiding van page tot ridder aan de hand van een beeldband. De leerkracht kan de tekeningen in een andere volgorde aanbieden zodat de kinderen zelf de chronologie moeten zoeken. Daarna kunnen de leerlingen zelf een zin noteren bij iedere tekening.

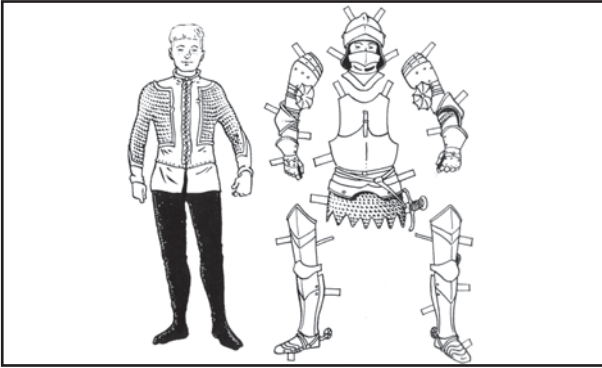
Uit: Zonnekind, jaargang 46, 26/27, Averbode, 2003

Uitwerking ridder

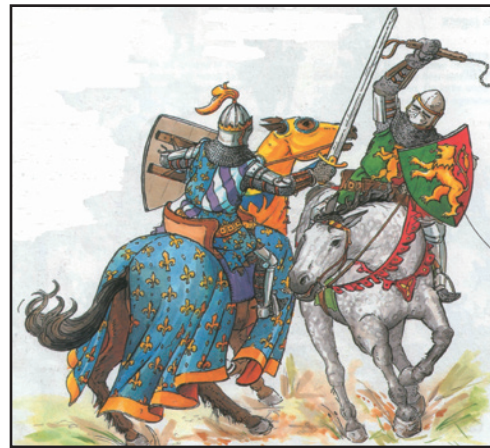
Het harnas

Ridders droegen heel bijzondere kledij om hun landgoed te kunnen verdedigen, hun koning te dienen of toernooien te spelen. Vooral het harnas was erg zwaar en duur.

De leerkracht toont enkele afbeeldingen van harnassen en hoe zo'n ridder dit moest aantrekken.

Uit: Smit, S., *Ridder Roderik, een middeleeuws avontuur*.
Haarlem: Gottmer, 2001

Alleen als je rijk was, kon je zo'n harnas kopen. Maar in die tijd betaalden ze niet altijd met geld maar ruilden ze ook dingen met elkaar. Zo kon je bv. een helm hebben voor 6 koeien, een maliënkolder voor 12, een borstplaat 4, beenplaten 6, een schild 2, een paard 12 ... Hoeveel koeien moest zo'n ridder dan betalen voor zijn wapenrusting, zijn paard en harnas?

Nu kost een koe ongeveer 500 euro. Hoeveel zou een ridder vandaag dan moeten betalen?

Uit: Rebel, M. & Vos, L., *De Riddertijd*, Uitgeverij Kinheim, 2006, p. 6

Tussendoor moesten de ridders hun vechtkunsten blijven oefenen. Daarvoor organiseerden de heren steekspelen, twee ridders te paard vochten dan met elkaar. Het woord bestaat uit 'steken' en 'spelen'; ja, ze wilden elkaar niet doden maar wanneer je de ander uit het zadel kon stoten, was jij de winnaar. Af en toe viel er natuurlijk toch wel een dode.

Spelregels voor het steekspel: Deary, T., *Waanzinnig om te weten: Ruige ridders en kille kastelen*. Alkmaar: Uitgeverij Kluitmans, 1997, p. 58

Het toernooi

De leerkracht vertelt dat zo'n toernooi vaak met trommelgeroffel begon. Enkele kinderen krijgen een trommel en mogen het begin van het steekspel aankondigen. Voor het overige maak je duo's: één kind is paard en tilt de ruiter op de rug. Met krantenrollen proberen ze per twee het spel na te bootsen. Een kind kan verslaggever spelen en commentaar leveren.

Kinderen zoeken voorbeelden van sporten nu waarbij men kijkt wie het sterkst is (bv. schermen, judo, boksen, ...) en beluisteren of bekijken een sportverslag.

Het wapenschild

Leerkracht:

Als ze ergens echt gingen vechten was het belangrijk om te zien wie nu een vriend of een vijand was. En dat kon je merken aan een soort teken op hun harnas of vlag

De leerkracht toont een wapenschild en laat kinderen ontdekken wat erop staat. Kinderen zoeken nog andere voorbeelden en kijken welke symbolen en kleuren vooral gebruikt worden.

Universitätsbibliothek Heidelberg

Leerkracht:

Dit wapenschild ging dan vaak van vader op zoon en was zo'n beetje het teken van de familie. Wie nu van adel wordt, ontwerpt nog zijn eigen wapenschild bv. Jean-Marie Pfaff of Frank De Winne. Ook onze provincie heeft haar wapenschild. Kijk eens wat erop staat en ga na wat dit voor Limburg betekent.

De leerkracht geeft de contouren van een wapenschild en laat kinderen hun eigen schild en spreuk maken. De kinderen kunnen dit nadien op karton in de vorm van een wapenschild plakken.

Meisjes en vrouwen in de riddertijd

Leerkracht:

Maar wat deden de meisjes van adel? Wel, in de riddertijd trouwden die jong, vaak al op 14 jaar. Je kon moeilijk van liefde spreken want de ouders kozen een man voor hen uit. Belangrijk was dat die man rijk was en een kasteel met veel land bezat.

Kinderen kunnen vanuit een beschrijving een portret maken van een jonge jonkvrouw. En die nadien ook een passende oude, plechtige naam geven.

Leerkracht vertelt de onderstaande tekst, liefst in aangepaste versie voor de doelgroep.

Ik ben vijf. Ik draag een rode sleepjurk van natuurzijde doorstikt met goudbrokaat. Het is mijn eerste echte jurk en mijn hofdames zeggen mij voortdurend dat ik mijn rokken op moet tillen opdat de zoom niet over de grond zou slepen en blijven haperen aan de paardenvijgen op de binnenplaats van het kasteel van Male. Ik draag een halssnoer met robijnen uit de oude mijnen van Syracuse. Ze hebben de kleur van duivenbloed. In mijn haren zijn tientallen gekleurde linten geknoopt. Ik kan niet wachten om mezelf aan mijn vader te tonen. Ik ren naar de grote zaal waar hij zich klaarmaakt voor het toernooi.

Uit: van Rijckeghem, J.C. & van Beirs, P., *Jonkvrouw*, Antwerpen: Facet, 2005, pagina 19

Niet alleen krijgen de kinderen hierdoor een beeld van de kledij, maar ook hoe moeilijk het was om daarin te bewegen.

Met lange rokken of kleren lopen, schrijden, trappen lopen ... kan in een bewegingsles op muziek resulteren. De jongens kunnen de dames dan ridderlijk begeleiden.

De meisjes kunnen ook nog hun zakdoekje versieren met borduursel/parels/kleuren om hun ridder mee de strijd in te sturen. Dat doekje werd destijds rond de lans geknoopt en moest de ridder geluk brengen.

Uitwerking monnik

De leerkracht laat een kind het kijkvenster verschuiven en belandt op een afbeelding van een monnik.

Leerkracht:

Hendrik van Veldeke leerde lezen en schrijven in het klooster bij de monniken. Daar heeft hij echt zin gekregen in boeken, verhalen, gedichten ...

Maar hoe was dat leven in een abdij?

De leerkracht kan fragmenten voorlezen uit *Feest in de abdij* van Marc De Bel of uit *Het leven in een middeleeuws klooster* van Renzo Rossi. Je kan zelfs een heiligenleven voorlezen. Wanneer je gelijktijdig oude

kerkmuziek laat horen dan komen de kinderen helemaal in de sfeer.

Leerkracht:

Naast het vele bidden, werken op het land om voedsel te hebben, leerden de monniken de kinderen van de hogere stand – vooral de jongens - lezen en schrijven. Dit gebeurde eerst in de taal van de kerk: het Latijn. Het Latijn kende men over de grenzen heen, een beetje zoals het Engels nu. Pas later leerden de kinderen ook lezen en schrijven in de eigen streektaal.

Laten we even kijken wat een monnik op een dag het meest deed.

Een dag uit het leven van een monnik

Bekijk het dagprogramma van een monnik. Los de bijbehorende vragen op.

Uit: Wereldkuren middeleeuwen handleiding, Wolters Plantyn, 2002

De leerkracht vraagt de kinderen om te beschrijven wat ze zien. Wat deed zo'n monnik allemaal op één dag? De leerlingen kunnen dit in een schema van een dag gieten en bijvoorbeeld nadien aanvullen voor de andere standen.

Laat de leerlingen ook een stukje Latijnse tekst lezen. Zo merken ze dat deze taal ver van onze taal staat:

- Quod est tibi nomen? Wat is je naam?
- ...

De leerkracht geeft de opdracht 'Zoek een plaatje en maak een praatje'. De kinderen zoeken per twee uit een infoboek over de middeleeuwen een prent, bedenken er een verhaaltje bij en komen het vertellen. Ze kunnen dit later eventueel opschrijven. Zo ervaren de kinderen de verhalende kracht van een beeld.

Uitwerking boer

De leerlingen schuiven het kijkvenster op het laatste beeld: de boer.

Leerkracht:

Nu moet je in een dorp soms flink zoeken om nog een boer te vinden. In de middeleeuwen waren de meeste mensen boeren en leefden in een soort hutjes rondom het landgoed, de kasteelhoeve van de heer. De boeren werkten hele dagen op het land van hun heer.

Hun leven was echt geen pretje: ze ploeterden van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat op het land, de boerin maakte allerlei voedingswaren, de kinderen hielpen al héél jong thuis en op het land. De boeren hadden nooit rust en moesten bijna alles aan hun kasteelheer afgeven. Het land was van de kasteelheer en hij was dan ook de baas. Hij zei zelfs dat de boeren alleen zwarte of grijze kledij mochten dragen en soms ook met wie ze moesten trouwen.

In het boek *Het dagelijks leven bij ons in de 13e eeuw* vind je per maand de activiteiten van onder andere de boer.

Leerkracht:

Jullie kennen de maanden en de seizoenen van een jaar. Zet deze even op een rij onder elkaar. Die maanden hadden vroeger nog een andere naam en die zitten op woordkaartjes in deze zak. Bv.: de bloeimaand, de

oogstmaand, sprokkelmaand,...

De kinderen mogen deze kaarten één voor één uit de zak halen en proberen uit de naam af te leiden bij welke maand het kaartje hoort.

Uitwerking: het leven van een kind in de middeleeuwen

Na het leven van elke dag van een ridder, een monnik, een boer ... is het zeker leuk om eens te kijken: wat deed een kind in de middeleeuwen? Wat deed Hendrik?

Leerkracht:

Maar eerst, wat doe jij zo een hele dag?

Waarmee speel je?

Wat speel je buiten?

Leerkracht:

Het leven van de kinderen in de riddertijd zag er heel anders uit dan jouw leven nu. Als je van adel was - zoals ook Hendrik - dan mocht je spelen tot zeven jaar oud. Andere kinderen moesten op die leeftijd hun ouders al helpen en zo snel mogelijk een vak leren. Slechts enkelen mochten gaan leren lezen en schrijven in het klooster.

Wat en waarmee speelden ze, denk je? Ga eens op zoektocht!

De leerkracht kan het schilderij van Pieter Brueghel de Oude als ondersteuning geven.

Slot

Dit is het gezin van een heer. De leerkracht biedt de foto aan en kaarten met tekst over de taak van elk gezinslid. Door de teksten bij de juiste persoon te plaatsen krijgen kinderen inzicht in gezinssamenstelling en taken van éénieder. Zo moet ongeveer het gezin van Veldeke eruit hebben gezien.

Uit: Longour, M., *Kididoc - Ridders en burchten*. Leuven: Davidsfonds/infodok, 2001

Vergelijk ook eens even het leven van een kind van adel en van een kind van een timmerman aan de hand van de volgende prenten.

Uit: Longour, M., *Kididoc - Ridders en burchten*. Leuven: Davidsfonds/infodok, 2001

Leerkracht:

Nu weet je al heel veel over het leven in de middeleeuwen. Bedenk eens een vijftal dingen, voorwerpen die er nu wel zijn en niet in de middeleeuwen.

Uitbreiding

- Voor dit thema bestaan er vele schitterende infoboeken, o.a.
 - Ridder Bas* van Lieke Kuijtje met uitgewerkte handleiding (kleuters en graad 1)
 - Het dagelijks leven bij ons in de twaalfde eeuw* van Karel Maartense (graad 3)
 - Het dagelijks leven in de dertiende eeuw* van Ludo Jongen (graad 3)
 - Voor de overige boeken verwijzen we naar de literatuurlijst achteraan
- Ook een bezoek aan *Het Land van Ooit* in Nederland kan bijdragen tot de beeldvorming. Eveneens interessant zijn de daarbij horende lesbrieven over een subthema zoals kastelen, ridders of mode.
- De kinderen zoeken omschrijvingen van beroepen in de middeleeuwen zoals bijvoorbeeld een stalknecht, barbier, timmerman, troubadour, heraut, nar, chirurgijn, marskramer, minstrel, valkenier, ... (graad 2, 3) Ze vergelijken die met beroepen van nu. (graad 3)
- De kinderen kunnen experimenteren met textiel: een zakdoekje van een jonkvrouw borduren/met kant afzetten of naaiwerk van de boerin maken, namelijk het verstellen van gaten met lappen. (graad 3)
- Een halssnoer voor de jonkvrouw maken met metalen ringetjes (verkrijgbaar in elke doe-het-zelfzaak), te vergelijken met de maliënkolder. (graad 3)
- Een schimmenspel maken van een situatie op het kasteel, abdij ... (graad 2, 3)
- Robrecht schaakte ook graag. Kinderen kunnen de naamgeving van de pionnen nagaan en eventueel ook het spel verduidelijken / spelen - op het schaakbord of op de computer. (graad 3)
- Al tekenend /schetsend een steekspel uitleggen (graad 3), nadien de actuele schermsport toelichten. (graad 2, 3)
- De leerkracht laat de kinderen het leven in de middeleeuwen vanuit verhalende, historische boeken verder ontdekken en in een toneeltje omzetten. (graad 3)
Voor graad 2 zijn bijvoorbeeld de boeken *Focke en de belegerde stad* en *Ridder in één slag* van Martine Letterie of *De sage van de Biesenburcht* van Stijn Moekaars geschikt.
- Verhalen vertellen over Koning Arthur. (graad 2, 3)
- De leerlingen kunnen wat meer informatie opzoeken over de mode in die tijd. Kleding zegt immers ook iets over de groep waartoe je behoort. (Zie Ooggetuigen - graad 3)
- Bijzonder is het boek *Het grote boek van vergeten prinsessen* van Philippe Lechermeier. De grappige bewerking van *Wapenschilden en vaandels* p. 41 en *Paleizen en andere verblijven* p. 73 vormen een kunstzinnige uitdaging voor de derde graad.
- Je kan met je klas een speurtocht ondernemen naar middeleeuwse restanten in de buurt: wat is overgebleven, wat kreeg een nieuwe bestemming,? (graad 3)

LESSUGGESTIE 5: LIEFDE OP RIJM

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Hendrik van Veldeke: *Vader der Dietsche dichter algader - XlIe eeuw*. Zo luidt het onderschrift bij het monument. In zijn tijd was Veldeke erg bekend om zijn minnepoëzie, zeg maar liefdesgedichten. Als hofdichter kwam hij aan vele hoven, ook in Frankrijk en Duitsland.

Het is dan ook vanzelfsprekend dat de schrijver Hendrik van Veldeke in deze activiteitenreeks aan bod komt. Trouwens, spelen met klanken, rijmen en versjes is iets waar jonge kinderen erg gevoelig voor zijn. De langst bewaarde Middelnederlandse teksten bevatten deze elementen, geven een beeld van de klankkleur van de taal van vroeger en leggen met wat goede wil ook een link met het Limburgs van nu.

Eindtermen

Nederlands

1.7, 2.6, 3.5, 4.7, 4.8, 6.3, 6.5

Muzische vorming

2.1, 2.4, 3.2, 3.3, 3.5, 3.6

Doelen

De leerlingen

- ervaren dat taal een evolutie kende.
- spelen met de klankkleur van de taal vroeger en nu.
- geven het dialect als taalvariant een plaats.
- kunnen rijmen ontdekken en vormen.
- kunnen gedichten ritmisch zeggen, rappen.
- Maken aan de hand van rijmparen hun liefdesgedichtje.
- experimenteren met raadselrijmen.
- kunnen hun gedicht koppelen aan ondersteunend beeld- en klankmateriaal.
- kunnen de gevoelswaarde van woorden herkennen en koppelen aan een kleur.
- ervaren dat spelen met taal vele communicatiemogelijkheden biedt.

Verloop

Inleiding

De leerkracht leest een liefdesgedichtje voor.

Bijvoorbeeld *Liefste* van Hans & Monique Hagen.

ik zoek een woord
een heel nieuw woord
een woord dat niemand kent
ik zoek een woord
dat zeggen wil
dat jij de liefste bent
Uit: Hagen, H. & Hagen, M., *Jij bent de liefste*. Amsterdam: Querido

Als je iemand heel graag hebt, maak je of zoek je soms een leuk versje om te zeggen wat je voelt. Deze versjes klinken goed omdat ze ook vaak rijmen.

Leerkracht:

Ik heb nog een gedichtje gevonden. Luister goed en vertel me wat de schrijver nu zo mooi vindt.

De kinderen kijken wellicht verwonderd omdat de taal zo vreemd klinkt. Ze raden waarover het gedicht gaat.

Ez tuont diu vogelîn schîn,
Daz siu die boume sehent gebluot,
Ir sanc machet mir den muot
Sô guot, da zich vrô bin
Noch trûric niht kan sin.

De vogels laten weten
Dat ze de bomen in bloei zien staan
Hun lied stemt mij
Zo goed dat ik vrolijk ben
En niet treurig kan zijn.
(Hendrik van Veldeke)

De kinderen mogen achteraf in de tekst woordjes zoeken die ze denken te herkennen.

Nadien geeft de leerkracht de vertaling en vertelt:

- dat dit gedichtje in de 12de eeuw in het Nederlands geschreven is door Hendrik van Veldeke.
- dat hij veel liefdesgedichten op rijm schreef.
- dat iedereen zijn werk erg mooi vond en dat het door de troubadours, de zangers aan het hof, gezongen werd.
- dat de taal nog een beetje op het Limburgs van nu lijkt. (ook op het Duits)

Uitwerking

De leerkracht laat een liedje in het Limburgs horen (www.streektaal.be) en vergelijkt dit met het dialect, met het Nederlands. De leerkracht zegt eventueel wat liefs tegen de kinderen in het Hasselts dialect. De kinderen mogen samen lieve woordjes zoeken in hun dialect.

Bv. Schât, poon (zoen), gân zien, schoon, sjhi, ... (Hasselts)

Leerkracht:

Wanneer spreken we een dialect? Waar spreken we dialect?

Wie begrijpt ons?

Nu beginnen weer meer zangers in het Limburgs dialect of in de streektaal te zingen en zelfs te rappen.

De kinderen kiezen per groep uit een bundeling liefdesgedichten een gedicht:

- De leerkracht laat een Vlaamse rapper beluisteren en zet de kinderen aan om hun gekozen gedicht ritmisch te brengen.
- De leerkracht biedt verschillende muziekfragmenten aan, de kinderen zoeken uit een reeks cd's passende achtergrondmuziek voor hun liefdesgedicht.

De leerkracht verknipt een gedicht. Geef de kinderen regel 1, 3, 5, ... en laat ze zelf regel 2, 4, 6, ... op de juiste plaats in het gedicht inpassen.

Het gedicht *Ik* van Bas Bompa kan hiervoor gebruikt worden:

Ik ben verliefd op ... Marian
En snap maar niet hoe dat nu kan
Zij heeft rood haar, ik val op blond
Ik hou van slank en zij is rond

Het is haar stem, het is haar geur
Het is haar blik, waar ik van kleur

Uit: van Buul, T. & Stigter, B., *Als je goed om je heen kijkt zie je dat alles gekleurd is*. Amsterdam: Querido, 1994

In diezelfde bundel staat:

Ja, een woord als verliefd,
werkt als een toverstokje

Leerkracht:

Wij gaan samen ook liefdesgedichtjes toveren.

De kinderen kiezen een thema en zoeken rijmparen bij associaties.

Bv. trouw - vrouw - bouw
hond - gezond - bont
tranen - banen
kussen - bussen - lussen
koning - beloning - vertoning
kans - dans - lans
paard - zwaard - baard
ridder - aanbidder
jonkvrouw - trouw
zoenen - boenen

Vanuit de zelf gevonden rijmparen zoeken ze een 'liefdesinhoud' om hun gedicht op te bouwen. Dit gedicht mag zowel op het nu als op de riddertijd slaan.

De kinderen presenteren hun gedicht (kleuren eventueel de gevoelswoorden verschillend in bv. blij - geel; bang - zwart) en zoeken daarbij een passend sfeerbeeld uit een tijdschrift of tekenen er één. Het resultaat is een pamflet.

Kinderen kunnen hun gedicht ook 'vermiddeleeuwen' door bepaalde klanken te vervangen zodat het oud klinkt. Bv. blij door bly, schoon door scoon, ik door ich, ...

Slot

De leerkracht laat kinderen 'raadselrijmen' oplossen/ formuleren.

Bijvoorbeeld: 'geen kasteel zonder toren, geen hoofd zonder (oren)' of 'een museum zonder schilderij is als een monnik zonder ... (abdij/pij)'.

Het gedicht *De raadselridder* van Hella S. Haasse schetst in een sprookjesachtige sfeer een beeld van toenadering en keuze van jonkvrouwen. Mooi om eventueel voor te lezen en even stil te staan bij de beeldspraak/de klankkleur van de taal.

Leerkracht:

Het volgende gedicht heet de raadselridder. Luister eens waarom.

De raadselridder
HELLA S. HAASSE

Er draaft een ridder door het bos:
Het is een ridder op zijn ros.

Hij is verdwaaled – weet heg noch steg...
Hij ziet een huisje langs de weg.

Daar wonen der schoonste jonkvrouwen drie:
Jennifer, Gentle en Rosemarie.

De oudste zuster liet hem in
en sloot de deur met een zilveren pin.

De tweede zuster had een bed
met zachte kussens klaargezet.

Het derde zusterje besloot:
'Die ridder wordt mijn echtgenoot.'

'Ik ken drie raadsels; denk die uit
Wie 't antwoord weet, die wordt mijn bruid.

Zeg: wat is luider dan een hoorn
en wat steekt scherper dan een doorn?

Zeg: wat weegt zwaarder dan het lood
en wat smaakt beter dan het brood?

Zeg: wat gaat sneller dan een ree
en wat is dieper dan de zee?'

'O, schande is luider dan een hoorn
en honger steekt scherper dan een doorn.

De zonde weegt zwaarder dan het lood
Gods woord smaakt beter dan het brood.

De wind gaat sneller dan een ree,
en liefde is dieper dan de zee.'

Het meisje wacht, de ridder lacht:
'Jij wordt mijn bruid, nog deze nacht.

Nu zingt! der schoonste jonkvrouwen drie
Jennifer, Gentle en Rosemarie.'

Uit: van Buul, T. & Stigter, B., *Als je goed om je heen kijkt zie je dat alles gekleurd is*. Amsterdam: Querido, 1994

Uitbreiding

Vele van bovenstaande suggesties kunnen mits kleine aanpassingen binnen alle graden.

- Rijmparen zoeken op kaartjes (voor kleuters met beeld). Bijvoorbeeld: paard/staart, juweel/kasteel, vrouw/touw, ... Of nonsensrijmen: padoen /slaloen, mine/kine/dine, ... (kleuters, graad 1)
- Een juwelendoos met kleine doosjes in: in elk doosje zit een lief versje of twee regels van een gedicht zodat alles samen één liefdesgedicht vormt (graad 1, 2)
- Teken je eigen droomridder/jonkvrouw of maak een collage met foto's uit tijdschriften (graad 1, 2). De tekeningen moeten uiteindelijk wel passen in de middeleeuwse periode (graad 3)
- Een reeks 'lieve woordjes' zoeken (schat, hartendief, lieverd, ...), 'droevige woorden' (ongelukkig, pech...), 'gelukkige woordjes' (blij, opgewekt...), 'bange woordjes', ... De kinderen zoeken woorden die een gevoel oproepen in verschillende gedichten of teksten. Kinderen koppelen een kleurkaart aan een gevoel, bijvoorbeeld: blauw - dromerig, zwart - pech (graad 2, 3)
- Graad 3 kan ook terecht in Het grote boek van vergeten prinsessen voor kusjes, koosjes of liefkiezeltjes (p.76) en liefdesdrankjes met kruiden.
- De laatste jaren kregen verschillende steden een stadsdichter. Zo is Bart Moeyaert dat voor Antwerpen. Leuk om ook een schooldichter aan te stellen voor de schoolkrant. Hij/zij reageert al rijmend op bepaalde schoolsituaties. (graad 3)
- Een bezoek brengen aan een kerk/klooster. Vele glasramen bevatten een tafereel uit de bijbel of een heiligenleven. De kinderen zoeken naar de betekenis ervan. (graad 3)
- Hendrik van Veldeke schreef ook heiligenlevens. Wanneer ben je heilig? Wanneer zegt men van iemand dat hij een 'heilig boontje' is?
- Wat versta je onder een mirakel? Waarom wil men Johannes-Paulus heilig laten verklaren?
- De leerkracht kan een vereenvoudigd heiligenverhaal voorlezen van een heilige uit de buurt en een situatie uit het verhaal tekenen. (graad 3)
- De kinderen kunnen de betekenis van hun voornaam of één van hun voornamen zoeken. Misschien zit er een verwijzing naar een heilige tussen (graad 3). Koppelen aan een kalender geeft er een feestdag bij.
- De derde graad kan zeker aan de slag met twee hoofdstukken uit *Waarom een buitenboordmotor eenzaam is?* van Joke van Leeuwen. In de hoofdstukken *Waarom een krabbeltje veel waard kan zijn* (p. 29) en *Een rijtje Middelnederlandse woorden* (p. 36) krijgen de kinderen een beeld van de evolutie van de taal en vooral ook een haalbare beschrijving van het Middelnederlands. Joke van Leeuwen weet deze taal van Veldeke op een eenvoudige wijze te verklaren. (graad 3)

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

Als je een tekst uit de middeleeuwen bekijkt, dan valt je dadelijk het prachtige handschrift op: de overwegend gouden en rode letters, de beeldige miniaturen. Soms beperken die zich tot de verfraaiing van de beginletter, maar vaak vullen ze ook 'witruimtes' op in de tekst of beslaan ze een hele bladzijde. Nu er anno 2007 zoveel technische hulpmiddelen aangereikt worden voor het drukken en verfraaien van boeken, is het voor de kinderen zeker boeiend om even stil te staan bij deze kunstzinnige afbeeldingen en het handschrift van de kopiisten in de kloosters.

Eindtermen

W.O.

5.8, 5.9

Nederlands

2.6, 6.3, 6.5

Muzische vorming

1.1, 1.2, 1.4, 1.6

Doelen

De leerlingen

- leren verbanden leggen tussen sporen uit het verleden en eigentijdse situaties.
- ontdekken de betekenis van miniaturen.
- verwerven inzicht in schrijfwerk van de monniken, in de uitdrukking 'monnikenwerk'.
- experimenteren met het verfraaien van teksten, het maken van miniaturen, het verzorgen van schoonschrift, het materiaalgebruik.
- vergelijken het 'handwerk' met het 'computerwerk' om een tekst op te maken.

Verloop

Inleiding

De leerkracht toont de letter H uit het boek *Carnavalfabet* van Tom Schamp (2007) en leest het onderschrift.

De leerlingen zoeken alle H's op het blad. Elke letter in dit boek is een juweeltje. De kinderen kunnen in datzelfde boek eventueel ook de V van Veldeke ontdekken.

Bronvermelding: Uit: Schamp, T. & Roman, G., *Carnavalfabet*. Wielsbeke: De Eenhoorn, 2007

Leerkracht:

Prachtig bedacht van Tom Schamp. Maar helemaal nieuw is dit niet want in de middeleeuwen versierden de monniken ook al hun eerste letter van de tekst. Dit werden vaak echte kunstwerkjes.

Uitwerking

Leerkracht:

Het begon allemaal klein (van een letter naar een beeld naar een schilderij) maar na een tijd werden de miniaturen steeds groter. Je kan zeggen dat dit de eerste schilderijtjes waren.

De leerkracht toont een voorbeeld van ieder.

Leerkracht:

Hoe gingen de monniken nu te werk?

Eerst en vooral zaten die rustig in een klooster aan een schrijftafel en schreven de tekst letter per letter over met een ganzenveer die ze in inkt dompelden. Zij konden lezen en schrijven en hadden een prachtig geschrift. Een monnik deed er wel twee dagen over vooraleer één bladzijde af was. Stel je voor dat hij een boekje van 24 bladzijden moest maken, hoeveel dagen had hij dan nodig?

Boeken waren in die tijd erg duur. Nu snap je zeker waarom.

Als je iets doet wat heel precies moet zijn en waar je lang mee bezig bent, dan kan je zeggen: Wat een monnikenwerk! Waarom denk je dat men dat zo zegt?

De leerkracht laat kinderen een versregel of hun liefdesgedicht naar keuze in 'schoonschrift' overschrijven op een vergeeld papier, eventueel met een veer en een inktpot. Ook kunnen de kinderen een passende miniatuur (bijvoorbeeld een eerste letter) ontwerpen. Kinderen tekenen dan best eerst de contouren van de letter en vullen die dan achteraf met stift, verf of ecoline op.

Als het enigszins kan, is het boeiend om de kinderen dezelfde tekst op computer in een gotisch lettertype te laten intikken en te laten aanvullen met een miniatuur. Zo ervaren ze de mogelijkheden en de beperkingen van beide media.

Slot

De leerkracht toont een blad uit een strip (zonder de woorden) en laat de kinderen het verhaal achter de tekeningen zoeken en verhalend vertellen.

Eenzelfde opdracht kan je geven met miniaturen, bijvoorbeeld uit *Ridder Roderik* van Saskia Smit (p.40-41).

Universitätsbibliothek, Heidelberg

Het verloop van het verhaal kent drie delen: eerst het zwaardgevecht van twee ridders te paard, daarna edelvrouwen en muzikanten die een ridder van zijn paard zien vallen en tenslotte de prijsuitreiking van het toernooi.

Uitbreiding

- Je kan niet alleen een letter versieren of creatief schrijven, maar ook een letter /woord 'verbeelden' met je lichaam, bijvoorbeeld een H vormen of een hoed uitbeelden geeft ook veel mogelijkheden. (graad 1, 2)
- De leerlingen zoeken het verhaal achter de taferelen op het tapijt van Bayeux. Velen noemen dat het eerste stripverhaal. (graad 3)
- De leerlingen maken een schilderij van een ridder of kasteelvrouw uit de riddertijd. Ze zoeken afbeeldingen in boeken, bekijken die goed en maken hun eigen versie. Ze overleggen met de leerkracht welke technieken en materialen (tekenen, schilderen, plakken, textiel ...) ze zullen gebruiken. Tot slot geven ze hun schilderij een lijst. (graad 3)
- Miniaturen vind je ook terug in vele glasramen. Ook daar kunnen de kinderen inspiratie opdoen om een beeldverhaal te ontdekken of te construeren. (graad 3)
- De leerkracht kan een miniatuur aanbieden als inleiding op een verhaal. De kinderen mogen dit al tekenend in de stijl van een miniatuur vervolledigen. (graad 3)
- Het gedicht stilLEVEN van Joke van Leeuwen (uit het boek: Gaudesaboos, P., e.a., *Dierbaar, spannende en aaibare dierenverhalen en -gedichten*, Lannoo, 2007) geeft een voorbeeld van de verhalende kracht van een schilderij.

Achtergrondinformatie voor de leerkracht

Situering

In de 12de eeuw ontstaat een levenshouding waarbij je rekening dient te houden met de ander. De uitdrukking 'als het u belieft' is daar niet vreemd aan.

Je kan zeggen dat Hendrik van Veldeke door zijn geschriften en liederen mee gestalte gaf aan deze 'wegwijzers in het menselijk verkeer'.

Hoofsheid was erg belangrijk aan de vorstelijke hoven en er waren regels voor omgang, kleding en tafelmanieren. Dit alles om ruzies en moeilijkheden te voorkomen.

Vanuit hun eigen ervaring van beleefdheid en het naleven van regels kunnen kinderen zich goed inleven in diverse situaties van weleer: omgang, feesten, ... en ook de prille liefde.

Eindtermen

W.O.

4.8, 4.9, 5.8, 7

Nederlands

2.6, 2.9, 3.1, 3.5, 6.1, 6.2, 6.5

Muzische vorming

2.1, 2.3, 3.5, 4.1, 4.5, 6.3, 6.4

Doelen

De leerlingen

- verwerven inzicht in het ontstaan van beleefdheidsregels.
- kunnen uit filmfragmenten van Kulderzipken enkele hoffelijkheidsregels van weleer afleiden.
- leggen een verband tussen hoofse regels en concrete situaties.
- beleven via spelsituaties de etiquette aan tafel en in omgang en leggen een relatie tussen vroeger en nu.
- ervaren dat bij hoffelijk gedrag ook hoffelijke taal hoort.
- ontdekken via muziekfragmenten de typische instrumenten van de oude muziek.
- beleven hoofse danspassen in aangepaste kledij.

Verloop

Inleiding

Leerkracht:

Hoe vaak hoor je niet zeggen 'wees beleefd'. Wanneer? Wat moet je dan doen? Wat zeg je dan?

De leerkracht lokt enkele situaties uit (bv. aan tafel, bij vriendjes gaan spelen, iets vragen aan de directeur, ...). De leerlingen geven aan wat ze dan zeggen en hoe ze reageren.

Leerkracht:

We weten nu al hoe je ridder kan worden maar als ridder moet je niet alleen dapper, moedig en sterk zijn maar ook hoffelijk. Zeg maar erg beleefd! Beetje bij beetje zijn er in de riddertijd allerlei regeltjes ontstaan. We noemen die etiquette. Die regels zijn er niet alleen voor aan tafel, maar ook voor andere situaties. Zo was het al vroeger bijvoorbeeld beleefd om mensen te laten uitpraten of je hoofddekse af te nemen voor een hogere in stand. Je sprak in een mooie taal met je geliefde.

In *Een boek voor ridders* (nl. Clibbon, M.& Clibbon, L., *Hoe word ik een echte? Handboek ridder*. Amsterdam: Uitgeverij Luister, 2003) kan je enkele regels voor hoffelijkheid vinden.

Uit: Clibbon, M.& Clibbon, L., *Hoe word ik een echte? Handboek ridder*. Amsterdam: Uitgeverij Luister, 2003

Leerkracht:

Als eerste punt staat daar: bescherm de zwakken.

Wie moest je dan beschermen? Hoe deed men dat?

En hoe doen we dat nu?

De leerkracht geeft de kinderen per twee een blad met gedragsregels en een blad met omschrijvingen van wat deze regels inhouden. De kinderen koppelen de regels aan de corresponderende omschrijvingen en geven eventueel nog voorbeelden.

Uitwerking

Hoffelijkheid

De ridder moest dus hoffelijk zijn in en buiten de burcht, met armen en rijken, met andere ridders en jonkvrouwen en zeker ook aan tafel en op feesten.

Uit: Deary, T., *Waanzinnig om te weten - Ruige ridders en kille kastelen*. Alkmaar: Kluitman, 1997

De leerkracht kan een aflevering uit 'Kulderzipken' tonen en de leerlingen voorbeelden laten zoeken van extra beleefdheid en hoffelijkheid, bijvoorbeeld het buigen voor de kasteelheer, de hoed afnemen voor een hogere in stand, aanspreektitels, tafelmanieren, binnenschrijven van de zaal, iemand ten dans vragen.

Aparte regels waren er vooral ook in de omgang met de jonkvrouw. Leid er enkele af uit de volgende prenten:

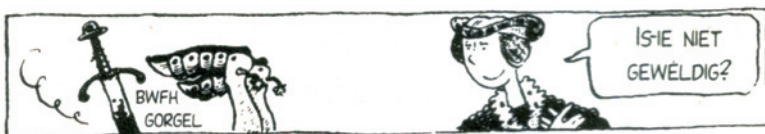
- Prachtige gedichten voor haar schrijven.

- Dappere daden voor haar verrichten.

- Voor haar sterven.

Of zoals het in een Duits boek uit de 11de eeuw stond...

Uit: Deary, T., *Waanzinnig om te weten - Ruige ridders en kille kastelen*. Alkmaar: Kluitman, 1997

Leerkracht:

Jonkvrouwen vonden goede manieren erg belangrijk, eentje ervan was de handkus. Nu lijkt je dat misschien gemakkelijk, maar ook daar waren afspraken over...

Uit: Clibbon, M.& Clibbon, L., *Hoe word ik een echte? Handboek ridder*. Amsterdam: Uitgeverij Luister, 2003

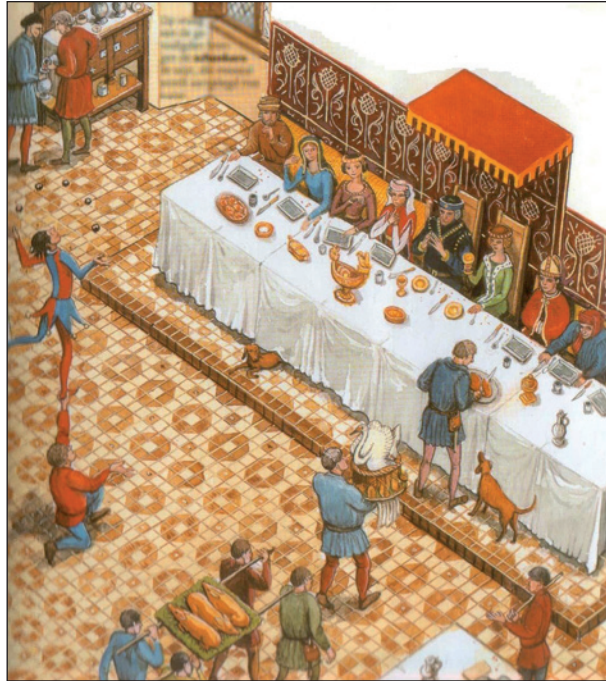
Kies je jonkvrouw en geef eens een handkus volgens de regels van het spel!

De leerlingen kunnen verder per groep een paar situaties uitbeelden en die vertalen naar situaties van nu. Bijvoorbeeld groeten, aanspreken, de handkus, tonen hoe je verliefd bent...

Feesten

Leerkracht:

In die tijd organiseerden de kasteelheer en de kasteelvrouw vaak feesten. In de ridderzaal stonden lange tafels waarop een geweldig feestmaal werd opgediend. Ze aten dan veel vlees dat de kasteelheren tijdens hun jacht hadden buit gemaakt.

Uit: Coppin, B., *Arno in de ridderburcht*. Clavis/Biblion, 2005

De leerkracht bespreekt met de leerlingen de wijze waarop de tafels gedekt zijn: tafellakens, één beker per koppel, grote schalen, ... Er was nog geen bestek en dat vroeg toch om een aantal afspraken, want iedereen moest het voedsel met de handen nemen.

Leerlingen zoeken uit de lijst welke tafelmanieren nu ook nog gelden.

Enkele tafelmanieren van toen:

- leun niet met je ellebogen op tafel
- zit rechtop en help je buurman of -vrouw
- wacht met drinken als je eten in je mond hebt
- veeg je mond schoon voor je drinkt
- veeg je handen niet af aan je kleren
- was je handen voor en na de maaltijd
- niet smakken
- niet beginnen voor de anderen beginnen
- drink of spreek niet met volle mond
- laat wat over voor de armen
- ...

Leerkracht:

Weet je wat toen wel mocht? De kinderen kregen bier tijdens feestmaaltijden want het water was niet zuiver. Je werd er gelukkig niet snel dronken van, je kan het een beetje vergelijken met het tafelbier van nu.

De leerlingen mogen eens proeven.

De leerkracht vertelt dat ook nu etiquette weer 'hip' is en geeft enkele voorbeelden uit een recent etiquetteboek.

Leerkracht:

Vroeger kwamen die regels er om minder ruzie te hebben en om beter samen te leven. Ook nu nog is beleefd zijn erg belangrijk: niet alleen in wat je doet, maar ook in wat je zegt.

De leerkracht geeft een lijstje met goed of fout:

- pet ophouden in de klas
- opstaan in de bus om een oudere te laten zitten
- zeg, geef me de boter door
- handen op tafel tijdens het eten
- met de mond vol praten
-

Muziek

Leerkracht:

Op die feesten werd er niet alleen gegeten maar tijdens de maaltijden was er muziek, zongen troubadours, brachten narren en goochelaars de gasten aan het lachen. En achteraf werd er ook gedanst!

Laten we eerst eens luisteren naar oude middeleeuwse muziek. Welke instrumenten denk je te horen?

Je kan de leerlingen ook een reeks instrumenten voorleggen en vragen welke ze denken te horen of miniaturen tonen waarop een instrument afgebeeld staat.

Leerkracht:

In die tijd speelden de muzikanten op een instrument dat ze gemakkelijk mee konden nemen op hun vele reizen van kasteel tot kasteel. Zo zag je vaak de tamboerijn, de harp, de vedel en de luit. Je kent ze waarschijnlijk niet allemaal, maar zoek ze eens even op het internet of in de boeken over de middeleeuwen. Ga eens na of het om een snaar-, blaas- of slaginstrument gaat. Hier volgen al een paar voorbeelden.

de vedel

de doedelzak

De leerkracht geeft de kinderen een blad met vier vakken waarin leerlingen telkens een instrument kunnen tekenen of plakken. De leerlingen kunnen verder ook vertellen welk instrument zij bespelen en tot welke groep het behoort.

Dansen

Leerkracht:

Nu we muziek hebben, kunnen we ook dansen. Maar zoals je bij Kulderzipken zag, gebeurde dit niet zomaar. Denk aan het binnenkomen, het buigen voor de dame, het deftig zetten van de passen en draaien ... Ook hier moeten we rekening houden met hoofse manieren, met etiquette.

We gaan zo'n dans leren en dan de gepaste feestelijke kledij aantrekken.

De leerkracht oefent met de leerlingen het uitnodigen en buigen, het schrijden, het zetten van enkele passen, draaien, opnieuw enkele passen en doorschuiven. Voeg daarbij nog een verkleedkist met doeken om te draperen, hoofddekseis en de leerlingen geraken helemaal in de sfeer.

Zowel voor de muziek als het dansen vind je veel info op www.digischool.nl, www.mim.be en www.hetmuziekmuseum.nl

Slot

Zoals alle goede dingen beëindigen we ook deze bundel feestelijk:

- we dekken de tafels zoals op de beste feestdiners op een middeleeuws kasteel
- we dossen ons feestelijk uit met materiaal uit de verkleedkist of ontwerpen kledij uit krantenpapier
- we bereiden een ‘middeleeuws’ gerecht voor, bijvoorbeeld pompoensoep, appelmoes, gebraden champignons met kruiden
- we nodigen Hendrik van Veldeke met enkele muzikanten uit. Hij brengt bijvoorbeeld het gedicht *Stoer en sterk* van Ed Frank

Stoer en sterk,
met schild en zwaard
zit ik stevig op mijn paard
Ik vrees geen enk'le edelman
ik ben voor niets
en niemand bang.

O, ridder zonder vrees,
wil jij de zeven draken
een kopje kleiner maken?

Prinsesje Pimpelmees,
ik zal de draken even
doen sidderen en beven!

O, ridder zonder vrees,
als jij hun vuur kunt blussen,
zal ik jou zeker kussen!

Meer bruikbare liefdespoëzie en liedjes vind je onder andere in de handleiding van: Kuijste, L., *Ridder Bas*. Antwerpen: De Boeck, 2003

Als sluitstuk dansen we volgens de hoofse regels op oude muziek.

Uitbreiding

- De leerkracht zegt zinnen beleefd /onbeleefd. De kinderen raden wie wat, wanneer zegt. (graad 1, 2, 3)
- De leerlingen tekenen in de vorm van een strip een hoofse regel uit. (graad 2, 3)
- ‘Hoffelijke taal’ uit het handboek voor ridders koppelen aan nu: hoe zou dat nu klinken? (graad 3) Let wel op: ontriefd vraagt om een d!

Uit: Clibbon, M.& Clibbon, L., *Hoe word ik een echte? Handboek ridder*. Amsterdam: Uitgeverij Luister, 2003

- Een tafel dekken zoals in de middeleeuwen en ook eten volgens de tafeletiquette. In de bекers zit dan tafelbier en op de schalen vleesbrokjes.
- Je kan een andere feesttafel dekken zoals nu, de huidige tafeletiquette opzoeken en al tafelend toepassen. (graad 3). Je kan de kinderen zelfs ook wat feestelijks laten klaarmaken.
- Je feestelijk uitdossen kan ook met krantenpapier: plooien, patronen knippen, aan elkaar nieten ... (graad 2, 3)
- Kinderen zoeken op hoe bier gebrouwen wordt en welke Belgische bieren er zijn. (graad 2, 3)
- Mooi is het hoofse liefdesverhaal *Floris en de Blancefloer*. (Roets, J., *Floris en Blancefloer*. Hasselt: Clavis, 1999)
- In het boek '*Het grote boek van vergeten prinsessen*' van Philippe Lechermeier vind je heel wat tips in verband met het omgaan met prinsessen.

Boeken

- Clibbon, M. & De Haas, R., *Hoe word ik een echte? Handboek prinses*. Amsterdam: Uitgeverij Luister, 2003
- Clibbon, M. & Clibbon, L., *Hoe word ik een echte? Handboek ridder*. Amsterdam: Uitgeverij Luister, 2003
- Coppendale, J., *Kastelen en ridders*. Spectrum, 2006
- Coppin, B., *Arno in de ridderburcht*. Hasselt - Amsterdam: Clavis/Biblion, 2005
- Deary, T. & Brown, M., *De waanzinnige geschiedenis van de hele wereld*. Alkmaar: Kluitman, 2005
- Deary, T., *Waanzinnig om te weten - Ruige ridders en kille kastelen*. Alkmaar: Kluitman, 1997
- de Bel, M., *Feest in de abdij*. Leuven: Davidsfonds/Infodok, 1999
- De Myttenaere, B. & Kersbergen, W., *Gijs en Lise beroemd*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 2003
- Den Hollander, V., *Vandaag ben ik een ... ridder*. Houten: Van Holkema & Warendorf, 2006
- Fowler, W., *Oude wapens - Wapens en oorlogvoering door de eeuwen heen*. De Lantaarn, 1999
- Gaudesaboos, P., e.a., *Dierbaar, spannende en aibare dierenverhalen en -gedichten*. Tiel: Lannoo, 2007
- Gravett, C., *Ridders - Ooggetuigen*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1993
- Hagen, H. & Hagen, M., *Jij bent de liefste*. Amsterdam: Querido
- Jongen, L., *Het raadsel van Veldeke*. Clavis, 2007
- Jongen, L., *Het dagelijks leven bij ons in de dertiende eeuw - Over liefde en zo*. Clavis, 2005
- Kuijste, L., *Ridder Bas*. Antwerpen: De Boeck, 2003
- Langley, A., *Middeleeuwen - Ooggetuigen*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 2002
- Lechermeier, P., *Het grote boek van vergeten prinsessen*. Leuven: Davidsfonds/Infodok, 2006
- Letterie, M., *Focke en de belegerde stad*. Amsterdam: Leopold, 2005
- Letterie, M., *Ridder in één slag*. Amsterdam: Leopold, 2002
- Longour, M., *Kididoc - Ridders en burchten*. Leuven: Davidsfonds/infodok, 2001
- Maartense, K., *Het dagelijks leven bij ons in de twaalfde eeuw, over ridders en zo*. Hasselt: Clavis, 2005
- Minne, B., *Kaatje Pech*. Mechelen: Bakermat, 2001
- Moekaars, S., *De sage van de Biesenburcht*. Hasselt: Clavis, 2006
- Rebel, M., & Vos, L., *De riddertijd - project groep 3, 4, 5*. Werkendam: Kinheim, 2006
- Roets, J., *Floris en Blancefloer*. Hasselt: Clavis, 1999
- Rossi, R., *Een middeleeuws klooster*. Utrecht: De Lantaarn, 2000
- Roxbee Cox, P., *Het leven van toen - Waar dienden kastelen voor?* Londen: Usborne Publishing, 1998
- Schamp, T. & Roman, G., *Carnavalfabet*. Wielsbeke: De Eenhoorn, 2007
- Smit, S., *Ridder Roderik, een middeleeuws avontuur*. Haarlem: Gottmer, 2001
- Van Gog, M., *Het allesboek over ridders*. Alkmaar: Kluitman, 2005
- van Leeuwen, J., *Slopie*. Amsterdam: Querido, 2004
- van Leeuwen, J., *Waarom een buitenboordmotoreenzaam is*. Brugge: Stichting Ons Erfdeel, Die Keure, 2004
- van Rijckeghem, J.-C. & van Beirs, P., *Jonkvrouw*. Antwerpen: Facet, 2005
- van Buul, T. & Stigter, B., *Als je goed om je heen kijkt zie je dat alles gekleurd is*. Amsterdam: Querido, 1994

Tijdschriften

- *Wereldkuren - Handleiding derde graad*. Wolters Plantyn, 2002
- *Zonnekind*. jaargang 46, 26/27, Averbode, 2003

Internet

- www.dbnl.org/tekst/rome002erf01_01/rome002erf01ill03.gif
- www.digischool.nl
- www.ename974.org
- www.graafschap-middeleeuwen.nl/oorlogvoering/assets/woeringenavond.jpg
- www.hetmuziekmuseum.nl
- www.kinderpleinen.nl/public/images/links/10634HetiseensamenvattingvandeMiddeleeuwen.jpg
- www.limburg.be
- www.mim.fgov.be
- www.nieuwsbronnen.com

- www.streektaal.nl
- www.veldeke.be
- www.wikipedia.be

Bijkomende literatuur

- Claeys, I., *De pestdokter*. Waasmunster: Abimo Uitgeverij, 2006
- Crossley-Holland, K., *Arthur de zienersteen*. Rotterdam: Lemniscaat, 2004
- Crossley-Holland, K., *Arthur in het tussenland*. Rotterdam: Lemniscaat, 2004
- Crossley-Holland, K., *Arthur koning van de Middenmark*. Rotterdam: Lemniscaat, 2004
- Dragt, T., *De brief voor de koning*. 's Gravenhage: Uitgeverij Leopold, 1977
- Dragt, T., *Geheimen van het wilde woud*. 's Gravenhage: Uitgeverij Leopold, 1978
- Letterie, M., *Gevecht met de wolf, de zwerftocht van de jonge ridder*. Amsterdam: Leopold, 2003
- Ruggenberg, R., *Het verraad van de waterdunen*. Amsterdam-Antwerpen: Querido, 2006
- Stoffels, K., *Koningsdochter, zeemanslief*. Amsterdam-Antwerpen: Querido, 2005
- Van Gog, M., *Het allesboek over ridders*. Alkmaar: Kluitman, 2005

COLOFON

Deze publicatie is een uitgave van de Erfgoedcel Hasselt en Het Stadsmus in samenwerking met de XIOS Hogeschool en verscheen naar aanleiding van het project Viva Veldeke.

Auteurs:

Riet Jeurissen (lector Xios Hogeschool Limburg)
Els Vinckx (lector Xios Hogeschool Limburg)
Conny Foriers (studente Xios Hogeschool Limburg)
Cédric Maex (student Xios Hogeschool Limburg)

Eindredactie:

Joke Smets, Tine Rock, Sabine Hartmann en Hanne Indekeu

Fotomateriaal:

Annemie America, stad Hasselt

In zoverre dit mogelijk was, werd toestemming gevraagd aan de rechthebbenden voor de publicatie van het beeldmateriaal. Wie de publicatie van beeldmateriaal betwist, kan contact opnemen met de uitgever van deze lesbrieven.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk en vormgeving:

Drukkerij Baillien-Maris

Oplage:

300 ex.

ISBN 9789078465119

Wettelijk depotnummer: 2007/10.771/23

HASSELT HEEFT HET.

